

М.О. Сушко

Київський національний лінгвістичний університет

ФОНОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТОНІВ В'ЄТНАМСЬКОЇ МОВИ ТА ЇХНЯ ДИСТРИБУЦІЯ У СКЛАДАХ

Специфіка в'єтнамських складів у звуковому відношенні характеризується в першу чергу тим, що кожному складу властивий певний рух голосу або мелодійний малюнок, який у мовознавстві називається тоном.

У сучасній в'єтнамській літературній мові розрізняють шість видів музичного наголосу, або тонів: рівний, спадний плавний, спадно-висхідний, висхідний переривчастий, висхідний та різко-спадний. Кожний із згаданих тонів має свій фонетичний вигляд, який складається з таких ознак: спрямованість мелодики, висота завершення тону, тривалість, фарингалізація, інтенсивність, наявність або відсутність гортанної змички. Розглянемо кожний із шести тонів.

Назви в'єтнамських тонів у в'єтнамському мовознавстві відрізняються від прийнятих назв у працях в'єтнамців пострадянського простору. Наведемо буквальный переклад назв тонів із в'єтнамської мови:

- thanh ngang – рівний тон;
- thanh huyền – нисхідний тон;
- thanh sắc – гострий тон;
- thanh hỏi – питальний тон;
- thanh ngã – падаючий тон;
- thanh nặng – важкий тон.

Такі назви тонів у в'єтнамській мові склались історично, а дослідження етимології походження цих назв вважаємо недоцільним у нашій роботі, зважаючи на обмеженість обсягу цієї статті.

У працях російських дослідників знаходимо такі назви в'єтнамських тонів:

- thanh ngang – рівний тон;
- thanh huyền – спадний тон;
- thanh sắc – висхідний тон;
- thanh hỏi – спадно-висхідний тон;
- thanh ngã – висхідний переривчастий тон;
- thanh nặng – різко-спадний тон.

Такі позначення тонів базуються скоріше за все на акустичних характеристиках тонів, які досить ґрунтовно було досліджено такими вченими радянської доби, як М.В. Гордіна, Н.Д. Андреев, Т.Т. Мхітарян.

Рівний тон. На слух цей тон сприймається цілком рівним, однорідним у мелодійному відношенні, без коливань у висоті й силі. За спрямованістю голосової мелодії рівний тон можна віднести до однаково спрямованих. За висотою свого завершення рівний тон є верхньокінцевим, за тривалістю – середнім, з постійною інтенсивністю звучання. Рівний тон – не фарингалізований. Йому не властива гортанна змичка [24, с.26]. Мелодійний малюнок охоплює всю акцентовану частину складу [1, с.78].

Спадний тон. Слуховий і експериментальний аналіз звучання цього тону показує, що його голосова мелодія – плавно-спадна, однаково спрямована, тон характеризується постійною інтенсивністю і відсутністю гортанної змички [5, с. 28]. Вимовляється в більш низькому регістрі, ніж рівний тон. Як і для рівного тону мелодійний малюнок охоплює всю акцентовану частину складу [1, с.83].

Спадно-висхідний тон. Голосова мелодія цього тону починається з поступового зниження, що змінюється плавним підйомом, який закінчується приблизно на висоті початку звучання цього тону (перемінна спрямованість). За висотою свого завершення спадно-висхідний тон належить до нижньокінцевих, за тривалістю – до довгих, за фарингалізацією – фарингалізованих, без гортанної змички, за інтенсивністю – до тонів з

постійною інтенсивністю [5, с.36]. Протягом акцентованої частини складу відбувається поступове зниження висоти голосу, потім здійснюється плавний перехід до підйому, малюнок якого є дзеркальним відображенням малюнку зниження, тобто тон закінчується приблизно на тій самій висоті, з якої він почався [1, с.31].

Висхідний переривчастий тон. Голосова мелодія цього тону характеризується своєю переривчастістю з більш низькою першою частиною й круто висхідною другою при фарингалізації кінця складу. Висхідному переривчастому тону властиві перемінна спрямованість голосової мелодії, середня тривалість, напівфарингалізація, змінна інтенсивність, наявність факультативної гортанної змички [5, с.22]. Існує два мелодійних малюнка тону. У першому, найбільш уживаному варіанті, спочатку спостерігається рівна або злегка висхідна мелодика, потім дуже різке падіння і настільки ж різкий підйом, який закінчується набагато вище висхідної висоти мелодійного малюнку. У другому варіанті заниження призводить до повного припинення звучання та до гортанної змички. Зазначені варіанти обумовлені темпом і стилем вимови: у більш швидкому темпі мови – частіше гортанна звичка, при більш повільному – перший варіант тону [5, с.137].

Висхідний тон. Голосова мелодія цього тону – висхідна з чітко фарингалізованою другою частиною. Звучання висхідного тону закінчується різко вираженою гортанною змичкою, яка, за даними експериментального дослідження, визначається як фарингальна. Таким чином, фонетична характеристика цього тону складається з однакової спрямованості його голосової мелодії, верхньокінцевості завершення тону, середньої тривалості. Висхідному тону властива обов'язкова фарингальна змичка.

Різко-спадний тон. Голосова мелодія цього тону, як бачимо з його назви, різко спадна зі сильною фарингалізацією, завершується фарингальною змичкою. Різко-спадний тон визначається однаковою спрямованістю голосової мелодії, стислістю вимови, фарингалізацією, змінною інтенсивністю, наявністю обов'язкової фарингальної змички.

Також слід зазначити, що деякі вчені (Андреев, Гордіна, Мхітарян) називають тони в'єтнамської мови за порядковим номером, напевно, беручи за основу назви китайських тонів. Однак, на нашу думку, називати в'єтнамські тони за номером не є правильним, оскільки дуже часто дослідники міняють місцями висхідний переривчастий та спадно-висхідний тони, що може призвести до неправильного сприйняття системи тонів. Тому ми віддаємо перевагу назвам тонів за їхніми мелодійними малюнками.

Мелодійний малюнок тону залежить від звукових елементів складу, який може впливати на тон цього складу. Тому слід розглянути класифікацію в'єтнамських складів. В'єтнамський склад може мати чотири елементи: приголосну ініціал, напівголосну претональ, голосну тональ та напівголосну або приголосну фіналь, причому обов'язково частиною складу є тональ. З точки зору завершення складу, розрізняють відкриті склади, які не мають фіналі; напіввідкриті склади з напівголосною фіналлю, які на письмі позначаються: -u, -i; напівзакриті склади зі сонатною фіналлю -m, -n, -nh, -ng; закриті склади з глухою фіналлю -p, -t, -ch, -c. З точки зору початку складу, легкі склади – без ініціалі і без претональ; напівлегкі – із претоналлю, але без ініціалі; напівважкі склади – з ініціаллю, але без претоналі; важкі склади – з ініціаллю і претоналлю [1, с.137].

Т.Т. Мхітарян зазначає, що кожний із наведених тонів має свій фонетичний вигляд, який складається з таких тональних ознак: направленість мелодики, висота завершення тону, тривалість, фарингалізація, інтенсивність, позаротова (фарингальна або гортанна) змичка.

Так, за направленістю мелодики, єдинонаправленим є рівний, спадний, висхідний та різко-спадний тони; до перемінно-направлених належать висхідний переривчастий та спадно-висхідний.

За висотою завершення тону розрізняють верньокінцеві тони: рівний, висхідний переривчастий і висхідний, та нижньокінцеві тони: спадний, різко-спадний та спадно-висхідний.

За тривалістю тону довгим є спадно-висхідний; до середніх належить рівний, спадний, висхідний переривчастий та висхідний; до коротких – різко спадний.

За фарингалізацією: нефарингалізовані – рівний та спадний тони; напівфарингалізовані – висхідний переривчастий та висхідний тони; фарингалізовані – спадно-висхідний та різко-спадний.

За інтенсивністю: тони з постійною інтенсивністю – рівний, спадний, спадно-висхідний; тони з перемінною інтенсивністю – висхідний переривчастий, висхідний та різко-спадний.

За наявністю гортанної змички: тони без позаротової змички – рівний, спадний і спадно-висхідний; тон із факультативною гортанною змичкою – висхідний переривчастий; з обов'язковою фарингальною змичкою – висхідний та різко-спадний.

Мелодійний малюнок тону накладається на акцентовану частину складу, оскільки дзвінкі приголосні, що стоять на початку складу, зазвичай мають свій мелодійний малюнок, у більшості випадків незалежний від мелодійного малюнку тону [3, с.96]. Розподіл мелодійного малюнку тону на елементи складу залежить від його звукового складу, який може визначати тон цього складу. Закритим складам не властиві рівний, спадний, висхідний переривчастий і спадно-висхідний тони. Ці склади можуть бути тільки в одному з двох тонів: висхідному або різко-спадному. Висхідний і різко спадний тони можливі у складах усіх типів [5, с.22]. Висхідний переривчастий тон не поширюється на відкриті склади та не трапляється в закритих складах [3, с.98].

Таким чином, в'єтнамські тони являють собою органічну частину структури складу й перебувають у тісному взаємозв'язку з його звуковим складом. У політональних мовах, до яких належить в'єтнамська, тони мають фонологічну значимість. Так, той самий комплекс [ka] у різних тонах буде представляти різні односкладові слова: са – «пісня», сá - «риба», сả - «весь», «цілком».

В'єтнамські лінгвісти стверджують, що існує три основні критерії для розрізнення тонів в'єтнамської мови: високий/низький регістр, рівна/змінна мелодія, лама-на/нелама-на мелодія. До високого регістру належать рівний, висхідний переривчастий та висхідний тони, до низького – спадний, спадно-висхідний та різко-спадний тони.

Що стосується мелодії, то тони з рівною мелодією – це рівний та спадний; зі змінною мелодією – висхідний переривчастий, висхідний, спадно-висхідний та різко-спадний. До ламаних тонів належать висхідний переривчастий та спадно-висхідний тони, а тони з неламаною мелодією – висхідний та різко-спадний.

Підсумовуючи вищенаведені критерії, можна стверджувати, що в'єтнамські тони мають такі характеристики:

- рівний тон: рівна мелодія та високий регістр;
- спадний тон: рівна мелодія низький регістр;
- висхідний тон: змінна, нелама-на мелодія, високий регістр;
- спадно-висхідний тон: змінна, лама-на мелодія, низький регістр;
- висхідний переривчастий тон: змінна, лама-на мелодія, високий регістр;
- різко-спадний тон: змінна, нелама-на мелодія, низький регістр;
- дистрибуція тонів у складах.

Тон виражається одночасно з фонемами складу, тому так чи так він перебуває під впливом цих фонем. Дистрибуцію тонів потрібно розглядати у відносинах з усіма елементами складу.

Ініціаль не впливає на довжину складу. У складах, що починаються з дзвінкої приголосної, мелодійний малюнок реалізується з ініціалі, проте ця частина мелодійного малюнку не є характерною для тонів. Зразковий малюнок тонів простежується у фіналі. Тому розподіл тонів мало залежить від ініціалі. Так само і претональ мало впливає на дистрибуцію тонів в'єтнамської мови.

Головна фонема, сполучаючись з кінцевою фонемою, утворює фіналь складу в'єтнамської мови, яка найбільшою мірою впливає на довжину складу, а отже, і на розподіл тонів. У разі, коли кінцева фонема виражена миттєвим глухим приголосним, реалізація тону обмежена, оскільки частина довжини складу в кінці – це тиша. Тони, в яких мелодійний малюнок вимагає певного часу для вираження своїх особливостей, не можуть існувати в таких умовах. Якщо ж кінцева фонема є носовим звуком, напівприголосним або «зеро», то мелодійний малюнок усіх тонів має всі необхідні умови для повного вираження.

Рівний тон і спадний тон мають рівні мелодійні малюнки. Такі малюнки вимагають певної довжини складу, щоб яскраво проявити свою рівність. Тому ці два тони ніколи не вживаються у складах з кінцевим глухим приголосним.

Висхідний переривчастий і спадно-висхідний тони мають нерівний, складний малюнок із зміною напрямку. Складність мелодії не може бути виражена у складах з недостатньою довжиною, тому ці два тони також не трапляються у складах з кінцевим глухим приголосним.

Висхідний і різко-спадний тони мають нерівний малюнок, проте простий, з одним напрямком. На відміну від висхідного переривчастого та спадно-висхідного, ці тони не вимагають зміни напрямку, а отже, не вимагають визначеної довжини, тому можуть бути присутніми у складах з кінцевим глухим приголосним (-p, -t, -ch, -c) [2, с.16].

Отже, ми розглянули шість тонів в'єтнамської мови з їхніми сімома ознаками: направленість мелодики, висота завершення тону, тривалість, фарингалізація, інтенсивність, позаротова (фарингальна або гортанна) змичка.

Крім того, було подано назви й характеристики шести тонів в'єтнамської мови і встановлено, що в'єтнамські тони являють собою органічну частину структури складу та перебувають у тісному взаємозв'язку з його звуковою будовою.

Джерела та література

1. Андреев Н.Д., Гордина М.В. Система тонов вьетнамского языка // Вестник Ленинградского университета. – Л., 1957. – №8. – 187 с.
2. Гордина М.В., Быстров И.С. Фонетический строй вьетнамского языка. – М., 1984. – 182 с.
3. Мхитарян Т.Т. Фонетика вьетнамского языка. – М., 1959. – 148 с.
4. Румянцев М.К. Тон и интонация в современном китайском языке // Спорные вопросы грамматики китайского языка. – М., 1963. – 193 с.
5. Lương Văn Đang, Vũ Quang Hào. Ngữ âm tiếng Việt. Hà Nội, 1980. – 347 tr.